

*Стасюк В. В., доктор психологічних наук, професор, професор кафедри морально-психологічного забезпечення військ НУОУ імені Івана Черняхівського (м. Київ).
Олійник Л. В., кандидат педагогічних наук, СНС, старший науковий співробітник НМЦ організації освітньої діяльності НУОУ імені Івана Черняхівського (м. Київ)*

АКТИВІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАГІСТРІВ ВІЙСЬКОВО-СОЦІАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ НА ЗАНЯТТЯХ З ВІЙСЬКОВО- СПЕЦІАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН

У статті визначаються напрямки дослідження форм та методів активізації навчально-пізнавальної діяльності на підставі аналізу навчання військово-спеціальних дисциплін магістрів військово-соціального управління. Аналізуючи впровадження інноваційних технологій у вивчення військово-спеціальних дисциплін, встановлено, що особливо актуальними і ефективними є комунікативно-діалогова та інформаційна технологія навчання.

Ключові слова: навчання військово-спеціальних дисциплін, магістри військово-соціального управління, інноваційні методи навчання, навчально-пізнавальна діяльність, комунікативно-діалогова технологія, інформаційна технологія.

В статье определяются направления исследования форм и методов активизации учебно-познавательной деятельности на основе анализа учебы студентов на кафедре военной подготовки. Анализируя внедрение инновационных технологий в изучение военно-специальных предметов, установлено, что особенно актуальными эффективными являются коммуникативно-диалоговая и информационная технология обучения.

Ключевые слова: инновационные методы обучения, магистры военно-социального управления, учебно-познавательная деятельность, коммуникативно-диалоговая технология, информационная технология.

Постановка проблеми. Відродження військової освіти спонукало до переосмислення бачення, що стосується навчання військово-спеціальних дисциплін магістрів військово-соціального управління, пошуку нових форм та методів навчання слухачів. Важливим напрямком вдосконалення технологій навчання у вищому військовому закладі є застосування методів активізації навчально-пізнавальної діяльності магістрів військово-соціального управління.

Аналіз останніх досліджень. За останній час форми інтерактивного навчання набули досить широкого розповсюдження в теорії та практиці освіти у Західній Європі та США. За даними досліджень фахівців, які порівнювали різні методи та моделі навчання слухачів, було виявлено, що найменших результатів можна досягнути за умов пасивного навчання.

Як зазначає більшість фахівців, модернізація національної системи освіти, складність масштабного реформування Збройних Сил України актуалізує проблему формування творчої особистості військового професіонала, здатного ефективно розв'язувати складні військово-професійні

проблеми, та передбачає новий підхід до навчання військово-спеціальних дисциплін магістрів військово-соціального управління, спрямований на подолання кризи в освіті, яка проявляється, передусім, у невідповідності знань запитам особистості, суспільним потребам і світовим стандартам, у знеціненні престижу військової служби, освіченості та інтелектуальної діяльності.

Актуальність дослідження полягає у визначенні чому і як навчати майбутніх магістрів військово-соціального управління? Ці питання, в усій їхній складності та вагомості, завжди стояли і нині стоять перед вищою військовою школою. Йдеться про те, що ретельно відібраний із різноманітних наукових джерел і дидактично опрацьований навчальний матеріал має забезпечити якісну підготовку військових фахівців. Для цього зміст військової освіти слід постійно оновлювати відповідно до вимог сучасної військової практики, науково-технічного і суспільного прогресу, беручи до уваги те, що ми живемо у світі змін, які дедалі прискорюються.

Аналіз наукових розробок, які пов'язані з питаннями навчання військових фахівців, що здійснено такими вченими як Нещадим

М. І. [1], Торічний О.В. [5], Ягупов В. В. [6] та ін. дає змогу зробити висновок, що безпосередньо проблема підготовки військових фахівців досліджена досить глибоко, але в той же час шляхи та проблеми навчання військово-спеціальних дисциплін магістрів військово-соціального управління досліджена ще недостатньо.

Метою статті є визначення і подання окремих інноваційних методів навчання військово-спеціальних дисциплін магістрів військово-соціального управління. Значна увага приділяється розкриттю сутності та особливостей інноваційних технологій, зокрема, комунікативно-діалогової, дискусійної, ігрової. Теоретичний аналіз науково-методичної літератури та багатолітній досвід проведення групових занять з військово-спеціальних дисциплін дає підстави стверджувати, що саме інтерактивні методи навчання є однією із важливих сучасних технологій у навчанні військово-спеціальних дисциплін магістрів військово-соціального управління.

Виклад основного матеріалу. Активізація навчальної діяльності магістрів військово-соціального управління забезпечується виконанням цілої системи психолого-педагогічних умов, а саме: чітке визначення цілей навчального процесу, їх усвідомлення науково-педагогічними працівниками і слухачами, приведення у відповідність до цілей змісту навчання, введення такої методики навчання, яка створила б максимальні можливості для прояву ініціативи, самостійності і творчості особистості, забезпечення якісного контролю за навчально-пізнавальною діяльністю слухачів.

Удосконалення процесу навчання військово-спеціальних дисциплін залежить від умінь науково-педагогічного працівника планувати, організовувати, цілеспрямовано управляти пізнавальною діяльністю та активізувати її.

Складовими успіху при цьому є: опора на психолого-педагогічні знання і особливості навчально-виховного процесу; поєднання у методиці викладання (навчання) основ психології і дидактики; створення власної методики на основі використання закономірностей системи психологічних і дидактичних знань.

Практичне використання психологічних закономірностей, що розкривають

взаємозв'язки між внутрішніми процесами пізнання (увага, сприйняття, пам'ять, мислення, мотив, інтерес) і зовнішніми діями, щодо їх опанування і розвитку.

Врахування зовнішніх дидактичних умов: змісту дисципліни, змісту завдань, завдяки яким організовується пізнавальна діяльність, прийомів організації й активізації процесу пізнання у навчальній діяльності.

Елементами, що підсилюють активізацію й управління навчанням підлеглих можуть бути: навчальні ігри; дискусії; практикуми із розробленими збірниками завдань, які орієнтовані на вирішення практично значимих стратегій і тактик у підготовці військових фахівців, що створюють можливість здійснювати індивідуальний підхід у навчанні підлеглих; організація шляхів розв'язання завдань груповим методом; проведення прес-конференції (специфіка кожного предмету полягає у кількості фактів і назв. Важливо виділяти основне у навчальному матеріалі і не спонукати опрацьовувати другорядне); дозування навчального матеріалу, щоб забезпечувати зміну видів діяльності (сприяє підтриманню уваги і працездатності тих, хто навчається).

Шляхами активізації пізнавальної діяльності у навчально-виховному процесі є: розкриття і встановлення зв'язків і залежностей при поясненні сутності теорій, законів, понять; розкриття деталей; образні порівняння, описи, цікаві відомості про них; використання ілюстрацій з журналів, таблиць, кадрів з навчальних фільмів; організація роботи з підручниками (виділення головного здійснювати за допомогою логічно-структурних схем, де визначені взаємозв'язки між усіма питаннями заняття); використання прийому викладу тематичного матеріалу за аналогією; використання в навчальному процесі проблемних запитань; створення і використання проблемних ситуацій; розв'язування завдань за аналогією; наведення прикладів вирішення завдань із досвіду військового фахівця у бойових умовах (власний досвід офіцера, приклади із художньої літератури, хроніки військових років, фактів з гарячих точок планети, локальних війн); ділова гра; прес-конференція: підбирають матеріали з газет, журналів, брошур, (з різних напрямків: військового, технічного, гуманітарного).

Важливо забезпечити раціональне співвідношення теоретичної і практичної діяльності слухачів: теоретичний матеріал поєднується з виконанням різноманітних завдань (на будь-якому етапі навчального заняття можна організувати диференційований підхід при загальній, груповій та індивідуальній роботі тих, хто навчається); прийом порівняння підсилює пізнавальну активність суб'єктів навчання (можна порівняти висновки і узагальнення різних осіб, що навчаються, урізноманітнити форми перевірки знань та умінь на основі порівняння, наприклад, рецензування однієї й тієї роботи різними експертами з числа суб'єктів навчання, з проведенням оцінки з письмовою її аргументацією); по закінченні вивчення тем, модулів, чи розділів можна з метою активізації пізнавальної діяльності провести узагальнення у формі вікторини, змагання, умовних бойових ситуацій, конкурсів, де крім знань виявляють кмітливість, командирські здібності; програмування завдань з теорії і практики використання пізнавальної діяльності військових керівників; урізноманітнення методик перевірки знань (формалізованих на бланках, швидких за перевіркою, розроблених на індивідуальних картках, словесних і знакових завдань); зв'язок теоретичного матеріалу з життям (коротка розповідь про видатних вчених певної галузі науки); використання у навчальному процесі навчально-методичних матеріалів.

Активізації розумової діяльності сприяє: самостійному вивченню матеріалу параграфів і складання запитань, на які в тексті немає відповіді; умінню ставити запитання (ведуть до вдумливого читання тексту, осмисленні його); самостійна робота з текстом сприяє самоконтролю, яку необхідно урізноманітнювати: виділяти опорні слова, розробляти схеми, вести короткі записи [4, с. 104-108].

Одним із основних шляхів ефективного вирішення завдань навчання військово-спеціальних дисциплін магістрів військово-соціального управління є переорієнтація на якісно нову технологію навчального процесу, яка передбачає запровадження принципів нового педагогічного мислення. У процесі дослідження з'ясовано, що інноваційні технології перетворюють характер навчання відносно таких його суттєвих якостей, як цільова орієнтація, характер взаємодії

викладача і слухача, їх позицій у процесі навчання. Аналізуючи впровадження інноваційних технологій у вивчення військово-спеціальних дисциплін, встановлено, що особливо актуальними і ефективними є комунікативно-діалогова та інформаційна технологія. Застосування засобів інформаційної технології, а саме сучасних проекційних приладів, відео та комп'ютерної техніки, значно підвищують ефективність лекційних занять та сприяють вирішенню проблеми активізації пізнавальної діяльності магістрів військово-соціального управління. Зокрема використання відеофрагментів, в яких відтворюються різноманітні навчальні ситуації, що вимагають аналізу і відповідних обґрунтованих висновків, дають змогу ефективно проводити теоретичні заняття, забезпечивши атмосферу творчої співпраці лектора із слухачською аудиторією.

На наш погляд, запроваджувати їх в практику навчання необхідно починати із серйозної перебудови лекційного курсу. Теоретичний постулат про проблемність лекції звільняє викладача від необхідності обов'язкового тлумачення всієї інформації, закладеної у навчальній програмі. Це дає змогу лекторові застосувати комунікативно-діалогову технологію навчання, коментувати проблему в такий спосіб, щоб без самостійно розробленої конкретизації її різнобічних аспектів не можна було б виконати практичні завдання. Тобто слухач поставлений в умови, які передбачають необхідність самостійно здобувати ту частину знань, яка в поєднанні з аудиторною програмою становить закінчене ціле. Дана організація лекційного курсу передбачає відмову слухачів від заформалізованих схем і трафаретів, усвідомлення навчальної потреби творчого сприйняття матеріалу і наукового пошуку, який повинен стати органічною складовою професійної самоосвіти. Численність і розмаїття активних форм роботи, які можна застосувати на групових та лабораторно-практичних заняттях, вимагає їх певної (умовної) типології. Нами використовуються такі типи робіт: творчі завдання вербального та практичного характеру; складання і аналіз структурно-логічних і опорно-інформаційних схем, конспектів занять, заповнення текстових таблиць; моделювання різноманітних навчальних ситуацій; імітаційні та ділові ігри; навчальні дискусії.

До творчих завдань вербального характеру належать такі, які спрямовують слухачів на підготовку невеличких фрагментів викладу матеріалу. У ході такої тренувальної роботи поступово формуються професійні навички майбутнього фахівця, зростає інтерес до роботи, розкриваються якості слухача. Інколи творчі завдання вербального характеру дещо ускладнюються. Слухачі готують не тільки тексти повідомлень, а й наочність, на основі якої ці повідомлення розкриваються: схеми, таблиці, графіки. Серед активних форм роботи на практичних заняттях найголовнішими, безумовно, є ділові ігри, в процесі проведення яких створюються ситуації практичної діяльності слухача, які повністю імітують професійну діяльність. Викладач виконує роль організатора процесу навчання, координатора, консультанта. Він спрямовує діяльність слухачів, допомагає розробити схему пошуку, контролює роботу групи на проміжних етапах. Слухачі, у свою ж чергу, працюють над навчальним завданням у групах, обговорюють його, шукаючи вирішення поставлених завдань. Подібна співпраця слухачів дозволяє вирішити складні питання набагато швидше та ефективніше. Розв'язуючи спільно навчальну проблему, група опановує співробітництво та проявляє співтворчість. Всі працюють один для одного. Відбувається обмін знаннями, думками та ідеями. В інтерактивній групі навіть слабші у навчанні слухачі без дискомфорту приймають активну участь в обговоренні та прийнятті рішення стосовно поставлених завдань. Взаємодія та співпраця між слухачами є пріоритетним у цьому методі навчання.

Активні методи навчання – це сукупність прийомів і способів психологічно-педагогічного впливу на об'єкти навчання, які порівняно з традиційними методами навчання, у першу чергу спрямовані на розвиток у них творчого самостійного мислення, активізацію навчально-пізнавальної діяльності, формування навичок і вмінь нестандартного розв'язання військово-професійних проблем і вдосконалення навичок професійного спілкування [7].

Активні методи навчання часто використовуються під час групових занять військово-спеціальних дисциплін. Майбутні магістри військово-соціального управління у

ході занять отримують від викладача бланки із завданням, у яких потрібно прийняти рішення у ролі заступника командира бригади по роботі з особовим складом. Вони, у ролі посадової особи, приймають самостійне рішення та обґрунтовують їх відповідними поясненнями. Кожен майбутній магістр військово-соціального управління висловлює свою точку зору та доводить її доцільність. Спільно прийняте рішення заноситься у бланк відповіді. Проблемні завдання, які вирішуються майбутніми магістрами військово-соціального управління у ході таких групових занять, дозволяють не тільки підвищити рівень засвоєння навчального матеріалу, але й сприяють формуванню фахових навичок офіцерів по роботі з особовим складом, здатних самостійно і творчо вирішувати завдання у конкретно запропонованих практичних умовах.

Як свідчать результати дослідження на практичних і семінарських заняттях, поширення отримала також і дискусійна технологія. Вона забезпечує кращі результати там, де інші методи виявляються менш ефективними. Серед форм її проведення: “Круглий стіл” – бесіда, в якій бере участь невелика кількість майбутніх магістрів військово-соціального управління, відбувається обмін думками як між ними, так із аудиторією; “засідання експертної групи”, на якому спочатку обговорюється намічена проблема, а потім учасниками висловлюються власні пропозиції; “симпозіуми” – обговорення, в процесі якого учасники виступають з повідомленнями, що представляють їхні точки зору, після чого відповідають на запитання, які побудовані на основі попередніх виступів та їх спростувань з боку учасників – представників двох суперницьких команд. Організація і проведення дискусії вимагають чималих знань, зусиль і часу, як з боку викладача, так і з боку слухачів. Тому необхідна ретельна підготовка до неї. На практичних заняттях необхідно методично готувати слухачів до проведення дискусій, акцентуючи увагу на тому, що навчитися дискутувати, не перетворюючи цей процес у прості суперечки, які не мають логічного завершення, – це тривала, кропітка робота. На підготовчому етапі оголошується тема і пропонується перелік відповідної літератури з метою розширення світогляду слухачів з

обраної проблеми і формування уміння самостійно працювати з різноманітними джерелами інформації. Другий етап проведення дискусії – це керований процес, викладач спрямовує його в потрібне русло, коригує матеріал, яким оперують слухачі. На завершення обов'язково разом із ними підводить підсумок, акцентуючи увагу на правильних, науково-обґрунтованих позиціях щодо вирішення запропонованої проблеми.

Особливістю круглого столу є надання слухачам можливості виявити свою активність, розробка не тільки системи питань, а й контрольних питань для поглибленого розкриття змісту теми, ознайомлення з літературою, використання різноманітних джерел інформації, а також вільний обмін думками. Під час підведення підсумків дискусії науково-педагогічному працівнику необхідно узагальнити колективну думку і визначити основні напрями самостійної роботи слухачів над проблемою, що аналізується [3, с. 190].

Аналіз конкретних ситуацій – це ефективний метод активізації навчально-пізнавальної діяльності майбутніх магістрів військово-соціального управління. Названий метод характеризується такими ознаками: наявність конкретної ситуації; розробка групою (підгрупою чи індивідуально) варіантів вирішення ситуації; захист розроблених варіантів вирішення ситуацій з наступним їх опануванням; підведення підсумків та оцінка результатів заняття.

Існує декілька видів ситуацій:

1. Ситуація-проблема являє собою описання реальної проблеми, яка потребує вирішення. Мета: знайти вирішення ситуації або прийти до висновку про неможливість її вирішення.

2. Ситуація-оцінка описує положення, вихід із якого вже знайдено. Мета: провести критичний аналіз прийнятих рішень, зробити висновок з приводу поданої ситуації та її вирішення.

3. Ситуація-ілюстрація являє ситуацію та, пояснюючи причини її виникнення, описує процедуру її вирішення. Мета: оцінити ситуацію в цілому, провести аналіз її вирішення, сформулювати питання, виразити погодження - непогодження.

4. Ситуація-попередження описує застосування вже прийнятих раніше рішень, у зв'язку з цим ситуація носить тренувальний характер, слугує ілюстрацією до тієї чи іншої

теми. Мета: проаналізувати дані ситуації, знайти рішення з використанням отриманих теоретичних знань.

Такий метод навчання спрямований на розвиток уміння аналізувати складні завдання, здатності приймати рішення.

Розігрування ролей (рольова гра) – імітаційний ігровий метод активного навчання майбутніх магістрів військово-соціального управління.

Для нього характерні такі ознаки: наявність завдання (проблеми) та розподілу ролей між слухачами; взаємодія між слухачами. Кожний з них, згідно зі своєю роллю, може погодитися або не погодитися з думкою інших слухачів, висловлювати власну думку тощо; введення науково-педагогічним працівником у процесі заняття коригувальних умов. Так, він може припинити обговорення та повідомити про нові дані, які треба врахувати при вирішенні поставлених завдань, спрямувати обговорення в інше русло; оцінка результатів обговорення та підведення підсумків гри науково-педагогічним працівником та слухачем. Розігрування ролей є достатньо ефективним методом вирішення організаційних та управлінських завдань [2, с. 52-53].

Практика свідчить, що найефективнішими у навчанні військово-спеціальних дисциплін є активні форми навчання та використання інноваційних технологій. Аналіз досвіду навчання військово-спеціальних дисциплін магістрів військово-соціального управління свідчить, що застосування у навчальному процесі системи знань, що об'єднують імітацію, гру і проблемні ситуації, дозволяють надати навчальним заняттям пошукового характеру, захопити слухачів самостійною пізнавальною діяльністю, перетворити їх на активних учасників навчання. Активні методи і прийоми викладання запобігають пасивному заучуванню слухачами фактичного матеріалу, сприяють розвиткові творчих здібностей, самостійності, формуванню високого інтелектуального потенціалу.

Висновки. Активні методи навчання дають можливість активізувати у слухачів творчі здібності, розкриваючи їхній емоційно-інтелектуальний потенціал; формувати у них принципово важливі якості, які необхідні магістру військово-соціального

управління. Таким чином, можна стверджувати про доцільність і ефективність використання інноваційних технологій, активних форм навчання в процесі підготовки слухачів до майбутньої професійної діяльності. Це дозволяє озброїти магістрів військово-соціального управління надійними знаннями, навичками та вміннями, адаптаційними механізмами до екстремальних факторів, забезпечити стійкість емоційно-вольової сфери, високий розвиток пошуково-дослідницьких компонентів діяльності та здатність коректувати реалізацію рішення залежно від мінливої ситуації. Проте варто зауважити, що вище зазначене не претендує на виключно вірне твердження – потрібно лише використовувати інтерактивне навчання.

Воно потребує обов'язкового поєднання з традиційними у вищих навчальних закладах моделями та технологіями навчання і виховання та обираються викладачем для застосування у тому випадку, коли таким шляхом можна забезпечити найвищі результати у навчальній діяльності слухачів. В подальшому пропонується удосконалення форм та методів активізації навчально-пізнавальної діяльності на основі впровадження інноваційних технологій навчання магістрів військово-соціального управління, розробка засобів підвищення рівня засвоєння ними знань та практичних навичок, а також підвищення професійного рівня науково-педагогічного складу вищих військових навчальних закладів.

Література

1. Нецадим М.І. Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика: [монографія] / Микола Іванович Нецадим. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2003. – 852 с.
2. Олійник Л.В. Активні методи навчання та їхня роль у психолого-педагогічній підготовці майбутніх магістрів військово-соціального управління / Л.В. Олійник // Теорія і практика управління соціальними системами. – Харків: НТУ “ХПІ”, 2013. № 4. – С. 51–57
3. Олійник Л.В. Активні методи навчання військово-спеціальної дисципліни “Особливості морально-психологічного забезпечення застосування частин та з'єднань Військово-Морських Сил Збройних Сил України” магістрів військово-соціального управління / Л.В. Олійник // Морська могутність України: проблеми та перспективи розвитку, роль та місце Військово-Морських Сил Збройних Сил України у захисті національних інтересів на морі: матер. наук.-практ. конф., 20 грудня 2013 р.) / наук. ред. С. В. Яким'як. – К.: НУОУ імені Івана Черняхівського, 2013. – С. 187–192.
4. Олійник Л.В. Психолого-педагогічна компетентність військового керівника: [навчальний посібник] / Леонід Віталійович Олійник. – К.: НУОУ, 2011. – 188 с
5. Торічний О.В. Теоретико-методичні засади формування військово-спеціальної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук: спец. 13.00.02 “Теорія та методика навчання (загальновійськові й військово-спеціальні дисципліни)” / О. В. Торічний. – К., 2013. – 38 с.
6. Ягупов В.В. Загальнодидактичні основи навчання військовослужбовців строкової служби Збройних Сил України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук: спец. 13.00.04 “Теорія та методика професійної освіти” / В. В. Ягупов – К., 2002. – 26 с.
7. Ягупов В. В. Теорія і методика військового навчання: [монографія] / Василь Васильович Ягупов. – К.: Тандем, 2000. – 380 с.

Stasyk V. V., doctor of psychological sciences, professor

Oleinik L. V., candidate of pedagogical sciences, senior research scientist

THE ACTIVATING OF EDUCATIONAL–COGNITIVE ACTIVITY OF MILITARY AND SOCIAL MANAGEMENT MASTERS ON SPECIAL MILITARY SUBJECTS LESSONS

The ways of investigating the forms and methods of activating educational -cognitive activity on the basis of military and social management masters study analysis are defined in this article. Having been analyzed the invention of innovational technologies in the process of teaching special military subjects, it is set, the most actual and effective are communicative dialogue and informational.

The article deals with studying methods, its role, importance and its implementation possibilities during the didactic process in the higher military establishment. The methods and forms as basis for operational and procedural element of military and special subjects studying of military and social management masters are defined. The methods of studying of military and social management masters include: oral material delivering (studying materiel discussion), demonstration, exercises (training process), practice as well as self-studying.

Key words: innovative technologies of teaching, educational-cognitive activity, communicative-dialogue technology, informational technology, military and social management masters.